

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران

محمود عسگری^۱

مجتبی اسدپور^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۰۸ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۲۶

چکیده

امنیت از کلیدی‌ترین نیازهای جوامع بشری است و یکی از اهداف مهم دولت‌ها نیز تأمین و حفظ آن است. امنیت‌سازی در گرو نقش‌آفرینی عوامل و فرایندهای گوناگونی است. در بیشتر مطالعات به عوامل مولد امنیت و نیروهای حافظ امنیت توجه می‌شود. نظر به آنچه بیان شد، مسئله تحقیق آن است که به جز عوامل یادشده، چه متغیرهایی در ایجاد امنیت و پیشگیری از ناآرامی‌ها نقش‌آفرین هستند؟ در راستای مسئله بیان‌شده، نویسنده این پرسش اصلی را مطرح نموده است که: سوادهای امنیتی چه نقشی در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران دارند؟ نویسنده برای پاسخ به این پرسش ابتدا، با بررسی اسناد و منابع معتبر داخلی و خارجی تعاریفی از سوادهای امنیتی ارائه نموده و در ادامه نقش این سوادها را در پیشگیری از ناآرامی‌ها تبیین نموده است. به‌منظور اعتبارسنجی یافته‌های نظری، نویسنده پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت را تنظیم و آن بین ۵۰ نفر از خبرگان مرتبط توزیع نمود. یافته‌های تحقیق که از سوی کارشناسان و متخصصان مورد تأیید قرار گرفت نشان می‌دهد رابطه معنادار و مستقیمی بین میزان و سطح سواد امنیتی جامعه و جلوگیری از وقوع ناآرامی‌ها وجود دارد؛ به‌عبارتی میزان و کیفیت سوادهای امنیتی جامعه از شاخص‌های تعیین‌کننده توان پیشگیری کشور از وقوع ناآرامی‌هاست. با نهادینه و درونی‌سازی سوادهای امنیتی، بستر مناسبی برای ایمن و مصون‌سازی جامعه در برابر چالش‌هایی همچون ناآرامی‌ها و یا جلوگیری از تشدید و اوج‌گیری آن فراهم خواهد شد.

کلمات کلیدی

سوادهای امنیتی، پیشگیری، ناآرامی، ج.ا. ایران

۱-دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. asgari_researcher@yahoo.com

۲-دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. asadpour1@yahoo.com

مقدمه

ناآرامی در کشورهای گوناگون به دلایل مختلف، رخ می‌دهد و از چالش‌هایی است که نظم، ثبات و امنیت جوامع را تحت تأثیر بوده که هزینه‌های مادی و غیرمادی فراوانی را بر نظام تحمیل کرده‌اند، از این‌رو دغدغه بسیاری از دولتمردان، جلوگیری از بروز و یا تشدید ناآرامی‌هاست.

در کنار مؤلفه‌های اصلی تأمین امنیت (عوامل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی)، عوامل دیگری نیز در امور امنیتی جامعه اثرگذار هستند. در مقطع و شرایطی که عوامل اصلی امنیت ساز جامعه، گرفتار مشکلات کارکردی و سوءتدبیر است، نقش متغیرهای مورد اشاره برجسته‌تر می‌شود، در این رابطه می‌توان به نقش رسانه‌ها و مطبوعات اشاره کرد. در جریان ناآرامی سال ۱۳۷۸، رهبر معظم انقلاب به همین نکته اشاره نمودند:

«آن روز که به فضایی تأسفبار و گریه‌آور تیرماه سال گذشته نگاه می‌کردیم، می‌دیدیم که مطبوعات آن روز چه می‌نوشتند. من به بعضی از مسؤولان عالی‌رتبه کشور این روزنامه‌ها را نشان دادم و گفتم اینها چیست؟ گفتند کار آنها زیر سؤال بردن اقتدار نظام است.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۱۱/۲۵)

در مقطع کنونی، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی ایفاگر این نقش شده‌اند؛ توضیح آنکه در ناآرامی‌های سال ۱۳۸۸ و دی‌ماه ۱۳۹۶، رسانه‌های فضای مجازی به یکی از ارکان سازماندهی مخالفان نظام در خلال آن ناآرامی‌ها تبدیل شده بود. فروکش سریع ناآرامی دی‌ماه ۱۳۹۶ با مسدود کردن کانال «امدنیوز»، دلیلی بر این مدعا می‌باشد.

بدون تردید از ارکان امنیت کشورها، مردم هستند، حتی در شرایط کژکارکردی نهادهای امنیت‌آفرین، همراهی نکردن مردم با اغتشاش‌گران نقش تعیین‌کننده‌ای در مدیریت سریع آشوب‌ها خواهد داشت؛ رسیدن آحاد جامعه به این سطح از آگاهی و بینش به‌عنوان یکی از لوازم اصلی تحقق آموزه «مردمی‌سازی امنیت»، در گرو عواملی مختلفی است.

بنابراینچه بیان شد بسیار مطلوب خواهد بود ضمن تلاش دولتمردان به‌منظور اصلاح شرایط در راستای افزایش توان مولدهای امنیت، نظام مجهز به ظرفیت‌ها و مقدرات دیگری برای جلوگیری از ناامنی باشد.

نظر به آنچه بیان شد، مسئله تحقیق آن است که به جز عوامل تولیدکننده امنیت و نیروهای انتظام‌بخش در مقام محافظان امنیت، چه متغیرهایی در ایجاد امنیت و پیشگیری از ناآرامی‌ها نقش‌آفرین هستند؟ مسئله‌ای که با وجود توجه به برخی ابعاد و عوامل، هنوز برخی از مؤلفه‌ها چندان مورد توجه جدی و عالمانه قرار نگرفته است.

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

در مورد اهمیت پرداختن به این موضوع، باید گفت بنیانگذار نظام اسلامی، خطاب به مردم چنین فرموده بودند:

«امروز باید همه شما سازمان اطلاعات باشید». (امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸، ج ۱۵: ۲۶)

این اشاره مشخص، حکایت از اهمیت حیاتی و فزاینده رسوخ مباحث اطلاعاتی و امنیتی در نظام فکری آحاد جامعه دارد. استحکام پایه‌های امنیت جامعه، تدارک مقدمات نیل به اشراف اطلاعاتی، تقلیل قدرت مانور دشمنان برای گرفتن سواری مجانی از مردم در راستای ایجاد آشوب و کسب اطلاعات مهم و حیاتی در کشور، کاهش ملموس هزینه‌های حفظ امنیت، مفاهمه و همراهی بیشتر مردم و دولتمردان، و... از دلایل مهم، اهمیت پرداختن به این موضوع است، در مقابل، غفلت از چنین موضوعاتی، ضمن از دست دادن بخشی از ظرفیت‌های عظیم مردمی، تا حدودی می‌تواند موجب غافلگیری نظام، احتمال تغییر در دستگاه محاسباتی و منطقی مردم، افزایش تجمعات اعتراضی تا ناآرامی و ...، هدایت افکار عمومی توسط رسانه‌های بیگانه، پیچیده و پرهزینه شدن مدیریت ناآرامی‌ها، تشدید و تعمیق فعالیت سرویس‌های اطلاعاتی دشمنان و نیز افزایش جاسوسی و خرابکاری در کشور و ... شود.

در راستای مسئله بیان شده، نویسنده این پرسش اصلی را مطرح نموده است که: سوادهای امنیتی چه نقشی در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران دارند؟

پیشینه و ادبیات تحقیق

(۱) در پژوهشی با عنوان «آسیب شناسی رابطه سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی نخبگان سیاسی با امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران»، شناسایی آسیب‌های رابطه سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی نخبگان سیاسی با امنیت داخلی ج.ا. ایران در بازه زمانی (۱۳۸۸-۱۳۹۸) در دستور کار قرار گرفته است. این مقاله با روش تحقیق پیمایشی تحلیلی با تهیه پرسشنامه‌های یافته‌های خود را اعتبار سنجی نموده است. یافته این مقاله آن است که دستگاه‌ها و نهادهای حاکمیتی باید نسبت به توانمندسازی نخبگان سیاسی تدابیر لازم را اتخاذ نمایند. (حسینی گلی، افتخاری، عصارزاده نوش‌آبادی، مایلی، ۱۳۹۹: ۲۱۰-۱۸۵)

(۲) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر سواد رسانه‌ای بر امنیت اجتماعی» به این موضوع اشاره شده است که سواد رسانه‌ای از مؤثرترین متغیرهای تبیین‌کننده وضعیت امنیت شهروندان است. این تحقیق به کمک روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه و همچنین مطالعه اسنادی انجام شده است. یافته‌های نویسنده نشان می‌دهد بین متغیرهای طبقه اجتماعی، دسترسی به فضای مجازی، میزان استفاده از فضای مجازی، ارزشیابی محتوای این نوع شبکه‌ها و شاخص‌های امنیت اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. سواد رسانه‌ای می‌تواند نقش اثربخشی در تقلیل آسیب‌های اجتماعی برآمده از فضای مجازی و استفاده درست

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۷، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۰

از اینترنت در راستای افزایش امنیت شهروندی داشته باشد. (مردانی، ۱۳۹۵: ۹۲-۶۷)

(۳) برخی نویسندگان در مقاله با عنوان «نقش سواد رسانه‌ای در ارتقاء امنیت عمومی شبکه‌های اجتماعی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اراک سال ۱۳۹۵» ابراز داشته‌اند که از راه‌های افزایش امنیت در فضای مجازی، افزایش سرمایه‌های اجتماعی بوده و سواد رسانه‌ای از مصادیق سرمایه اجتماعی در فضای مجازی است. نویسندگان با روش کمی و تهیه پرسشنامه و تحلیل یافته‌های آن، به این جمع‌بندی رسیده است که بین سواد رسانه‌ای و امنیت عمومی دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. (خسروانی، ۱۳۹۹)

(۴) مطالعه‌ای دیگر با عنوان «سواد اینترنت در ایران»، ارتباط سواد اطلاعاتی اینترنتی را با دو متغیر «توانایی کار با جنبه‌های فنی اینترنت» و «نیاز به ضرورت‌های کیفی در توسعه خدمات الکترونیکی» بررسی کرده است. در این مقاله، سواد اینترنتی دارای دو بُعد سواد اطلاعاتی و سواد مهارتی دانسته شده است. با کاربست روشی کمی، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که سواد اطلاعاتی اینترنتی رابطه مثبتی با مهارت‌های اینترنتی داشته و سواد اطلاعاتی اینترنتی بیشتر منجر به تقاضای بیشتر برای نیازهای کیفی خدمات الکترونیکی می‌شود. (Ameli, Mohseni Ahooc, 2018: 145-61)

منابع مورد بررسی نشان داد، موضوع بیشتر مقالات، تنها سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی بوده است و فقط یک مقاله به ارتباط این سوادها با امنیت داخلی پرداخته است، بنابراین این مقاله از حیث پرداختن به چهار نوع سواد امنیتی و نیز توجه به ارتباط این سوادها با پیشگیری از ناآرامی‌ها دارای نوآوری است.

ادبیات تحقیق

تعریف مفاهیم

سواد

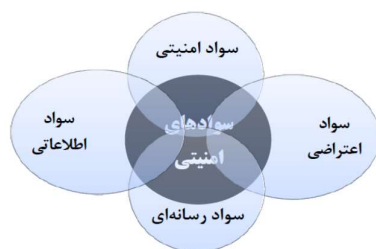
سواد در اوایل قرن بیستم به توانایی خواندن و نوشتن زبان مادری، معطوف و محدود بود، اما با توجه به تغییر و تحولات جهانی، به تازگی «یونسکو» اعلام نموده است که شخصی باسواد تلقی می‌شود که بتواند با استفاده از خوانده‌ها و آموخته‌های خود، تغییری در زندگی خود ایجاد کند.

سوادهای امنیتی

سوادهای امنیتی را می‌توان آموخته‌هایی از جنس دانش و مهارت تعریف کرد که وجود آنها در آحاد جامعه، منشأ تغییر بینش، گفتار و رفتار در راستای تولید امنیت و رفع و دفع مخاطره و ناامنی هستند. این سوادها که جزئی از فرهنگ امنیتی هستند، ضامن نظم، ثبات و امنیت بیشتر و توانمندی مدیریت ناآرامی‌ها در سطوح

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدپور

گوناگون است. از جمله این سوادها می‌توان به سواد اطلاعاتی، سواد امنیتی، سواد رسانه‌ای و سواد اعتراض اشاره کرد. نکته دیگر آنکه این سوادها مکمل یکدیگر هستند. شکل شماره ۱ بیانگر این مطلب است.

شکل ۱. درهم‌تنیدگی‌های سوادهای امنیتی

ناآرامی

منظور از ناآرامی، ابراز نارضایتی گروه‌هایی از مردم است که موجب برهم‌خوردن نظم جامعه و وقوع جرایم و تخلف‌ها می‌شود. هدف ناآرامی می‌تواند دربردارنده طیفی از ابراز نارضایتی نسبت به یک سیاست/ نهاد/ شرایط تا براندازی شود. (عسگری، ۱۳۹۹: ۴۶)

مبانی نظری: مدیریت ناآرامی‌ها

مدیریت ناآرامی‌ها، پیش‌بینی، تدارک و آمادگی قبلی برای رویارویی و دفع رویدادهایی است که بقاء و حیات سازمان و یا بخشی از مردم را مورد تهدید جدی قرار می‌دهند (امیری، ۱۳۸۷: ۱۹۸). مدیریت ناآرامی، فرآیند تصمیم و اقدام به‌منظور پیش‌بینی ناآرامی و پیشگیری از وقوع آن، کسب آمادگی و مقابله با ناآرامی و ترمیم اثرات آن دانست (معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸: ۱۳). مدیریت ناآرامی شامل مراحل زیر است:

۱. پیش‌بینی: پیش‌بینی، محاسبه و بیان روشن برخی از رویدادها در شرایط آتی است (معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸: ۶۷)

۲. پیشگیری شامل اقداماتی است که مدیریت واپایش ناآرامی برحسب مورد برای از بین بردن یا کاهش تهدیدات به عمل می‌آورد (معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸: ۱۳۸). پیشگیری از مراحل است که در مدیریت ناآرامی‌ها بسیار اثرگذار است. ناآرامی اجتماعی، چالش و تهدیدی جدی و گاه ساختار شکن است و در مقابل، امنیت داخلی، سیستم ایمنی است که نظام را در برابر تهدیدات خارجی مصون می‌نماید، بنابراین پیشگیری از ناآرامی‌ها، در جهت مصون‌سازی، امری ضروری است.

۳. مقابله: طیفی از اقدامات است که به منظور تأثیرگذاری بر حریف انجام می‌شود که از وضعیتی رقیق، شروع و به اشکال جدی‌تر تبدیل می‌شود. (معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸: ۱۳۸)

۴. ترمیم و بازسازی: ترمیم به تمامی اقداماتی اطلاق می‌شود که منجر به حل معضلات بحران، از بین بردن زمینه‌های آن، عادی‌سازی اوضاع و احیای مجدد آنچه که در مرحله حین بحران از بین رفته است. (لقائی، ۱۳۸۷: ۲۱۷)

مدیریت ناآرامی‌ها دارای مدل‌هایی است. یکی از انواع آن، مدیریت انفعالی است. حامیان این مدل معتقدند پیش از وقوع حوادث نباید مردم را نگران کرد و اگر حادثه‌ای اتفاق افتاد، دولت خسارت را جبران خواهد کرد و بر زخم‌های خانواده‌های قربانیان و بحران‌زدگان حوادث التیام خواهد بخشید. ویژگی‌های مدل انفعالی به شرح زیر است:

- (۱) در این الگو، عوامل مدیریت‌کننده ناآرامی پس از وقوع حادثه وارد صحنه می‌شوند؛
- (۲) فعالیت‌هایشان موقتی و موردی است؛
- (۳) به اصل برنامه‌ریزی توجه چندانی نمی‌شود؛
- (۴) اطلاعات نامنظم و پراکنده است؛
- (۵) نظام جامع اطلاعاتی وجود ندارد؛
- (۶) واکنش‌ها جنبه احساسی و عاطفی دارد. (Balamir, 2002: 40)

مهم‌ترین نقدی که بر این مدل وارد است فقدان برنامه‌ریزی، روش‌های عقلانی، نظام اطلاعاتی متقن و... در نظام مدیریتی ناآرامی است که موجب واکنشی و انفعالی بودن این مدل شده است. مدل دیگر، فعال است. در این مدل که مقابل مدل انفعالی است، مدیریت ناآرامی می‌تواند در ارتباط با آینده، موقعیت و فوریت را خوب پیش‌بینی کند و احتمال وقوع بحران را به حداقل برساند. بر مبنای این مدل، برای پیشگیری از ناآرامی باید تعریفی مشخص از اهداف، نیازها و ارزش‌ها وجود داشته باشد، از این‌رو، طراحی ساختار سازمان با ویژگی‌های انعطاف‌پذیری، پویایی و هدفمندی صورت می‌گیرد و راه مقابله با ناآرامی‌ها توجه به محیط بیرونی و درونی و مسائل آن خواهد بود. در این مدل، ویژگی‌های مدیریتی و سازمانی بر اثربخشی تصمیم تأثیر می‌گذارد و سپس متغیرهای محیطی و رقابت به همراه اثربخشی تصمیم، میزان حرکت به سوی ناآرامی را شکل می‌دهند. ویژگی‌های مدل فعال به شرح زیر است:

- (۱) ضرورت برنامه‌ریزی؛

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

(۲) انجام اقدامات پیشگیرانه و مداخله قبل از وقوع حادثه؛

(۳) اتخاذ روش‌های عقلانی؛

(۴) ایجاد آمادگی لازم اعم از سخت‌افزاری (منابع مادی) و نرم‌افزاری (آموزش‌های لازم)

است. (Balamir, 2002: 40-49)

بدون شک از سازوکارهای مهم برای پیشگیری از بروز و ظهور ناآرامی‌ها و برخورد فعال با آنها کاربست سوادهای امنیتی است؛ به عبارتی هر چند فرایند مدیریت ناآرامی‌ها در حیطه وظایف و مسئولیت‌های نهادهای انتظامی و امنیتی و اطلاعاتی است، ولی بدون شک، نقش مردم در این فرایند نیز مانند سایر روندها، اساسی و حیاتی است. در پیشگیری از وقوع ناآرامی‌ها، تلاش برای حفظ مردم در اردوگاه فکری و اعتقادی جبهه خودی و جلوگیری از پیوستن آنها به نظام اندیشگی دشمنان، تعیین‌کننده است. در چنین فضایی، جایگاه و کارکرد سوادهای امنیتی معنادار می‌شود. (Denisa-Liepniece, 2021)

معرفی سوادهای امنیتی

امروزه تحقق امنیت، فرایندی پیچیده، چندسطحی، با ابعاد متداخل و نیازمند سازوکارهای و ابزار گوناگونی است. سوادهای امنیتی از جمله ابزاری است که می‌تواند در تحقق امنیت و آرامش مورد استفاده قرار گیرد. در عصر افزایش ناآرامی‌ها از یک‌سو و حکومت‌های الکترونیکی و حکمرانی الکترونیکی از سوی دیگر، سوادهای امنیتی، نقش برجسته‌ای ایفا می‌نمایند. (Grizzle, Tornero, 2020: 49-62) در ادامه توضیحاتی اجمالی در مورد هر یک از سوادهای امنیتی ارائه می‌شود.

سواد رسانه‌ای

در عصر جهانی شدن و یکه‌تازی فضای مجازی، سواد رسانه‌ای^۱ به مؤلفه‌ای اساسی در مشارکت در جامعه در فرآیندهای گوناگون تبدیل شده است. سواد رسانه‌ای به معنی توانایی دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و ایجاد پیام‌ها در زمینه‌های مختلف است. (Livingstone, 2004: 19)

بدون مجهز بودن به سواد رسانه‌ای، ضمن بالا بودن احتمال تشخیص‌های ناروا، تصمیم‌گیری‌های نامناسب، گرفتار شدن در فریب‌های دشمن، بستر مناسبی برای نضج و ظهور و تشدید ناآرامی‌ها فراهم خواهد شد.

امروزه سواد رسانه‌ای به‌عنوان یک اولویت دفاعی راهبردی در اروپا شناخته شده است و آمریکا نیز سواد

رسانه‌های را به‌عنوان اولویت دفاعی راهبردی در امور خارجی خود به رسمیت می‌شناسد. کشورها با کمک سواد رسانه‌ای می‌توانند جمعیت‌های تاب‌آوری داشته باشند که بتوانند رسانه‌ها و اطلاعات نادرست را شناسایی کرده و به آنها پاسخ دهند. (Media Literacy in Policy: An Expanding Arena, 2019: 2)

سواد رسانه‌ای می‌تواند در راستای فرهنگ سیاسی، مشارکت سیاسی فعال شهروندان را از راه‌های گوناگون مانند تبادل اطلاعات، تشویق کند. (Allam et al, 2020: 309-329)

سواد اطلاعاتی

سواد اطلاعاتی^۲، واژه‌ای است که برآیند تحولات و تغییرات سریع فناوری‌های اطلاعاتی بوده و پیش‌نیاز مشارکت اثربخش در جامعه اطلاعاتی است. سواد اطلاعاتی به این معنی است که افرادی آموخته‌اند، چگونه بیاموزند. (پریرخ، ۱۳۹۲: ۱۵-۱۴) سواد اطلاعاتی، توانایی کشف اطلاعات، فهم چگونگی تولید و ارزیابی و به‌کارگیری اطلاعات در تولید دانش جدید و انتقال و مشارکت اخلاق محور اطلاعات را دربرمی‌گیرد. (CILIP, 2005) سواد اطلاعاتی، توانایی تفکر انتقادی و قضاوت متعادل در مورد هر اطلاعاتی است که در دسترس بوده و مورد استفاده قرار می‌گیرد و به شهروندان این امکان را می‌دهد که به نظرات آگاهانه دست پیدا یافته و آنها را بیان نمایند. (CILIP, 2018)

بر مبنای آنچه بیان شد، با سواد اطلاعاتی می‌توان نیاز اطلاعاتی را شناخت، به‌گونه‌ای اثربخش، اطلاعات موردنیاز را کسب کرد، اطلاعات گردآوری شده را مورد ارزیابی انتقادی قرار داد و اطلاعات منتخب را با دانش خود ترکیب نمود، (حسینی گلی، افتخاری، عصارزاده نوش‌آبادی، مایلی، ۱۳۹۹: ۱۹۰) بنابراین مکان‌یابی اطلاعات، تفسیر (توانایی تبدیل اطلاعات و داده‌ها به دانش، بینش و درک) و ایجاد ایده‌های نو (توانایی توسعه دیدگاه‌های شناختی جدید) (Landøy, Popa, Repanovici, 2020: 26) از آثار بهره‌مندی از سواد اطلاعاتی است.

در ج.ا. ایران، مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی مانند «دسترسی مناسب به رسانه‌ها و اطلاعات»، «توانایی استفاده هدفمند از رسانه‌ها و اطلاعات»، «فهم انتقادی، تحلیل و ارزیابی اطلاعات»، «توانایی خلق، تولید و انتشار پیام‌های رسانه‌ای»، «توانایی جستجو، دسترسی، دستیابی و مکان‌یابی اطلاعات موردنیاز خود از منابع معتبر (چندرسانه‌ای‌ها، پایگاه داده‌ها، مجموعه داده‌های شنیداری/دیداری) با نگرش و رویکرد علمی و دانشی» و «توانایی بازسازی، تلفیق، سازماندهی اطلاعات و در نهایت تولید دانش» برای مسئولان و مردم جهت بهره‌برداری در زمینه شناخت، تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها و مشارکت و نقش‌آفرینی در امور مختلف، بسیار مهم و تعیین‌کننده است. (حسینی گلی، افتخاری، عصارزاده نوش‌آبادی، مایلی، ۱۳۹۹: ۲۱۰-۱۸۵)

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

سواد امنیتی

پیچیدگی اقدامات امنیتی، لزوم مشارکت و همکاری مردم در ارتباط با اطلاعات را مضاعف می‌نماید؛ به عبارتی شهروندان، موظف به ایفای نقش در تأمین امنیت خود و دیگران هستند. این مشارکت و نقش‌آفرینی نیازمند ابزارهایی است که از جمله آنها «سواد امنیتی»^۳ است (Halaj, Hofreiter, 2018: 3958-3966) که معطوف به آگاهی‌های امنیتی موردنیاز شهروندان برای زیست در دوره معاصر است و شامل مباحثی همچون شناخت مخاطرات امنیتی موجود در فضای سایبر (Smith, 2018: 6)، آشنایی با تکنیک‌های ارتباطی و رفتار سازمان‌های جاسوسی در فرایند فریب افراد، اقدامات نرم دشمنان در عرصه نفوذ فرهنگی، جاسوسی تلفنی، سوءاستفاده از هویت‌های جعلی، جذب نخبگان، هدیه، تسهیلات، دعوت و ارتباط‌های دوستانه برای اقدامات خرابکارانه و جاسوسی و ... است که باید به روش مقتضی، درباره آنها اطلاعات و آگاهی کسب شود. آشنایی با شیوه‌های نفوذ دشمن و کسب اطلاعات اولیه از هرگونه سوژه‌های خرابکارانه و حتی گزارش اتفاقات مشکوک ضدامنیتی به نهادهای امنیتی از مواردی است که در صورت وجود «سواد امنیتی» محقق می‌شود.

سواد امنیتی به‌مثابه جزئی از فرهنگ امنیتی (Halaj, Hofreiter, 2018: 3958-3966)، در پیوستار یادگیری، بین آگاهی و آموزش قرار دارد. سواد امنیتی بیشتر مرتبط با نقش‌های فرد در جامعه و بسترساز یادگیری بیشتر در راستای ترویج مسئولیت فردی و اجتماعی و تغییر در جهت ایجاد و تقویت رفتارهای مثبت و ایجابی امنیتی است. (Wilson et al, 2014: 25)

واقع مطلب آن است که دولت‌ها خواهان نضج‌گیری سواد امنیتی در بین آحاد جامعه هستند، بنابراین تلاش‌های زیادی در این مسیر می‌نمایند. آموزش از طریق ساخت و پخش برنامه‌ها، فیلم‌ها و ... تلویزیونی از این اقدامات به شمار می‌آیند. از جمله ملاحظات قابل توجه در آموزش سواد امنیتی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ✓ تشویق مشارکت داوطلبانه برای همکاری با نهادهای اطلاعاتی؛
- ✓ جلب اعتماد مردم در ارتباط‌گیری‌های دوطرفه و تضمین عدم ایجاد مشکل برای همکاری افراد با سازمان‌های اطلاعاتی؛
- ✓ آگاهی‌بخشی به مردم در مورد مسئولیت داشتن آنها در امنیت جامعه؛
- ✓ اطلاع‌رسانی به مردم درباره تهدیدات؛
- ✓ آموزش مسائل اطلاعاتی به مردم.

ضعف سواد امنیتی افراد و عدم وجود آموزش‌های لازم در مواردی همچون تخلیه‌های تلفنی و عدم

اعتماد به نهادهای برقرارکننده امنیت از سوی دولت و خانواده‌ها، از عواملی است که موجب به مخاطره افتادن امنیت افراد و گروه‌ها و کشور در بخش‌ها و جنبه‌های مختلف امنیت در سطوح مختلف می‌شود.

سواد اعتراضی

امروزه اعتراضات در سراسر کره زمین رخ می‌دهند و همیشه هم وجود دارند. اعتراض‌ها می‌توانند جامعه را بیدار کنند و به او بفهمانند که مشکلاتی وجود دارد که باید در اسرع وقت به آنها رسیدگی شود، بنابراین اعتراض، تغییرات اجتماعی را تسریع می‌کند.» (Duncan, 2016: 1)

تحقیقات بسیاری اثبات‌کننده رابطه بین فرهنگ و نوع اعتراض است؛ به عبارتی خشونت‌آمیز بودن یا نبودن اعتراضات، تا حد زیادی به فرهنگ جامعه (فرهنگ امنیتی) ارتباط دارد. (Li Donni, Marino, Welzel, 2021)

سواد اعتراضی^۴ به‌عنوان بخشی از فرهنگ امنیتی، از جمله مواردی است که می‌تواند در وقوع ناآرامی‌ها نقش مؤثری ایفا نماید. سواد اعتراضی به معنی آشنایی با سازوکارها، شیوه‌ها و ابزار اعلام و ابراز اعتراضات است. به عقیده برخی از محققان، نتیجه برخورداری از این سواد، توانایی بیان اعتراض به شیوه‌های گوناگون از جمله رسانه‌ای، هنری، نمایشی و ... است. (Duncan, 2021)

وجود سواد اعتراضی، گویای سطح قابل قبولی از بلوغ سیاسی و اجتماعی کشور است. سواد اعتراضی، پدیده‌ای چندلایه و نوعی نرم‌افزار است. (Fahlenbrach, Klimke, Scharloth, 2016: 1-26)

افزون بر آنچه بیان شد، سواد اعتراضی، به این معناست که گروه‌ها و بازیگران اجتماعی، علم و آگاهی داشته باشند که تا چه حد و حدودی اعتراضات خود را نسبت به سیاست‌ها، تصمیمات، انتصابات و ... بیان کنند.

بررسی اعتراضات مؤید آن است که سواد اعتراضی در کشور، دارای اشکالاتی است؛ برای نمونه آیا تصمیم اشتباه یک مدیر، یا یک قصور و تقصیر، مجوز سردادن شعارهای ساختارشکنانه و رفتارهایی با میزان و شدت خشونت بسیار بالاست؟ آیا هر مشکلی، مستمسکی برای آشوب است؟

سوادهای امنیتی و پیشگیری از ناآرامی‌ها

ناآرامی‌ها از جمله وقایع پرهزینه و اثرگذار بر امنیت کشورها هستند. بررسی‌ها حاکی از افزایش تعداد ناآرامی‌هاست؛ برای مثال تعداد اعتراضات و ناآرامی‌ها در غرب آسیا و شمال آفریقا در سال گذشته، ۴۵ درصد (از ۱۹۶۷۷ مورد به ۲۸۴۵۸ حادثه) افزایش یافته که بیشتر ناشی از استرس‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از همه‌گیری کرونا بود. (Harrison, 2021)

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

تولید و حفظ و بازتولید امنیت و پیشگیری از ناآرامی‌ها، در گرو عوامل بسیاری است که از جمله آنها، سوادهای امنیتی هستند. کارکردهای اصلی و عمده این سوادها، در ارتباط مستقیم با اطلاعات، دسترسی/شناخت اطلاعات درست، تحلیل اطلاعات، شناخت شیوه‌ها و شگردهای دشمنان و سرویس‌های اطلاعاتی و... معنا می‌یابد. بعضی تحقیقات نشان می‌دهد برخی از این سوادها می‌توانند در کاهش پیامدهای منازعات منطقه خاکستری نقش ایفا کنند. درگیری منطقه خاکستری، شکلی از منازعه است که در آن درگیری در سطحی فراتر از آستانه جنگ و نبرد مسلحانه وجود دارد. درگیری منطقه خاکستری اغلب از طریق کمپین‌های اطلاعاتی اجرا می‌شود و می‌تواند به‌عنوان نوعی جنگ اطلاعاتی دیده شود. منازعات منطقه خاکستری، در سطح روایت و باور است؛ به‌عبارتی چگونگی واقعیت‌ها و منافع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی از طریق روایت‌ها ایجاد و مورد مذاکره قرار می‌گیرند. امروزه رقبا، اطلاعات را برای حمله به ارزش‌ها و نهادها به کار می‌گیرند. آنها از تکنیک‌های بازاریابی برای هدف قرار دادن افراد بر اساس فعالیت‌ها، علایق، عقاید و ارزش‌هایشان استفاده می‌کنند. آنها اطلاعات غلط و شبه‌انگیز را منتشر می‌کنند. (Black, 2020) مخفی کردن اهداف و نیات از اصول مهم در دکترین منازعات منطقه خاکستری است، (Raine, 3 April 2019) در حالی که سوادهای امنیتی برای شناخت نیات راهبردی (Hamel, Prahalad, 1989: 63-76)، کاربردهای بسیاری دارند.

در عصر حاکمیت فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، اخبار و مطالب به سرعت «وایرال»^۵ می‌شوند و این در حالی است که بسیاری از این گونه مطالب، به دور از واقعیت هستند. سرعت گسترش اطلاعات غلط^۶ به حدی است که انجمن جهانی اقتصاد، گسترش اطلاعات غلط برخط را به‌عنوان یکی از ۱۰ مسئله مهم جهان در سال ۲۰۱۳ مطرح کرد. (WEF, 2013) بدون تردید این اخبار جعلی بر آرای عمومی اثرگذارند. به عقیده برخی، طرح اخبار جعلی از علل اصلی حاشیه‌نشینی نخبگان و خبرگان و برجسته‌سازی سلبریتی‌ها و طرح نظرات غیرکارشناسی و بی‌پایه و احساسی در جوامع است (Rochlin, 2017: 386-392) که احتمال تغییر در دستگاه محاسباتی مردم و دولتمردان (و به احتمال زیاد، ادراک‌سازی) را افزایش داده و زمینه‌ساز شکاف مردم و نظام می‌شود. (ساعی، آزادی، البرزی دعوتی، ۱۳۹۸: ۸۵-۵۹) در مجموع باید اذعان کرد که «اخبار جعلی» و «اطلاعات نادرست»، از مشکلات مقطع کنونی است؛ (Gabriel, Buning, 2018: 4-40) به بیان روشن‌تر انسجام اجتماعی، ثبات سیاسی و دموکراسی همگی به دلیل انتشار سریع و گاه با نیت سوء اخبار و اطلاعات نادرست در داخل و خارج از مرزهای ملی در معرض تهدید هستند. (Carson, Fallon, 2021: 15)

شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یکی از مجاری تهیه و توزیع اطلاعات و تحلیل‌ها، نقش تسریع‌کننده را در آشوب‌ها ایفا کرده و با شکل‌دهی به افکار عمومی (Shahi, 2009: 10-11)

سازمان‌دهی و بسیج معترضین در گسترش، شدت و سرعت بخشیدن به ناآرامی‌ها و اغتشاشات نقش غیرقابل انکاری را ایفا می‌کنند. به طور کلی می‌توان نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی را در سه محور، در ایجاد آشوب‌ها و ناآرامی مورد بررسی قرار داد. این سه محور عبارتند از: یک. فراخوانی برای تظاهرات؛ دو. انتشار اخبار تظاهرات به‌گونه‌ای که شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند با پخش اخبار تظاهرات از قلب حوادث، مدیریت مسیرها و گردآوری مشارکت‌کنندگان و پخش اخبار صوتی و تصویری از ناآرامی‌ها و تظاهرات به‌عنوان رهبران مجازی در هدایت معترضان و گسترش آشوب‌ها عمل کنند. سه. گردش اطلاعات و اخبار از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی تسریع و تسهیل می‌شود. کاربران می‌توانند از منابع مختلف مانند حضور در میدان حوادث و اتفاقات، شبکه‌های تلویزیونی و اخبار وبگاه‌ها را در صفحات خود قرار دهند. (نورمحمدی، محمدی، ۱۳۹۲)

دیپفیک^۷ به‌عنوان محصولی فناورانه، از دیگر چالش‌هاست. دیپفیک نام یک تکنیک نرم‌افزاری مبتنی بر هوش مصنوعی است که در محتوای صوتی و تصویری دست می‌برد و آن را به‌دلخواه دگرگون می‌سازد؛ نتیجه نهایی این تکنیک، کاملاً متفاوت از حقیقت خواهد بود. دیپفیک می‌تواند سربازان یک ارتش را در حال شلیک کردن به شهروندان بی‌گناه نشان دهد یا سخنانی دروغ و تحریک‌آمیز از رهبران، رؤسای جمهور و ... پخش کند که باعث تحریک و طغیان مردم و... جامعه شود. (Westerlund, 2019: 39-48)

بدون شک در چنین شرایطی، ثبات و امنیت، در گرو تاب‌آوری^۸ جوامع است. تاب‌آوری اجتماعی را می‌توان ظرفیت تبدیل و تحول، تطبیق و سازگاری و توان رویارویی با تنش، تکانه، بی‌تعدالی و اغتشاشات نامید. منظور از تاب‌آوری اجتماعی، ظرفیت و توانایی خاصی در افراد و گروه‌ها، خانواده و جوامع است که یادگیری و سازگاری در تغییرات تحمیل‌شده و همچنین قدرت تطبیق با شرایط و مقتضیات را در بر خواهد داشت. (Beckman, 2006) توسعه تاب‌آوری، ضروری بوده و باعث می‌شود که امداد و حمایت‌های اجتماعی به‌هنگام و هماهنگ، فراگیر و جامع در حد بهینه اعمال گردد. نظر به اهمیت موضوع، امروزه تمرکز مطالعاتی بسیاری از اندیشمندان مباحث علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی به این موضوع معطوف گردیده و الگوها و شاخص‌های گوناگونی ارائه شده است. (Gal, 2014: 452-475) از نتایج سوادهای یادشده، تاب‌آوری اجتماعی است. آموزش بهتر، کلید یک جامعه تاب‌آور است. این آموزش شامل موضوعاتی مانند سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی است. (Bankauskaite, 2020: 14)

شرکت‌هایی مانند فیس‌بوک در سال‌های گذشته طرح‌های مختلفی را توسعه داده‌اند که هدف آن آموزش کاربران خود در مورد مسائلی است که به طور بالقوه منجر به انتشار اخبار جعلی می‌شود، اما رویکرد آنها، اغلب از نظر آموزشی محدود بوده و بعید است که تأثیر زیادی داشته

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

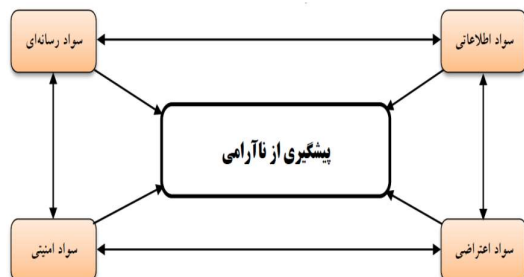
باشد؛ برای مثال در آوریل ۲۰۱۷، فیس‌بوک از «ابزاری آموزشی»، پرده‌برداری کرد که هدف آن کمک به کاربران در شناسایی اخبار و روایت‌های نادرست و علامت‌گذاری آنها به‌عنوان «غیرقابل اعتماد» است. (Google to display fact-checking labels ..., 2017)

دسترسی کارشناسان وزارت اطلاعات به اسناد پنهان دشمن و بررسی آنها نشان می‌دهد سازمان سیا طی ابلاغ رسمی به افسران اطلاعاتی فعال در موضوع ج.ا. ایران توصیه کرده که ایرانیان مردمانی عاطفی و احساسی هستند، بنابراین تلاش کنید در تعاملات خود، آنها را با دادن هدیه، تسهیلات، دعوت به یک رستوران و انواع ابراز محبت مدیون کنید؛ چراکه آنان در این شرایط تلاش خواهند کرد تا محبت شما را جبران کنند و در این فرآیند است که می‌توان یک ایرانی را از طریق ارتباط دوستانه با خود همراه و به تدریج تبدیل به یک خائن یا جاسوس کنید. (بی‌نام، ۱۳۹۸)

در نظام مردم‌سالاری دینی جمهوری اسلامی، مردم، مینا و اساس هستند و حفظ ملت به‌عنوان پشتوانه نظام، بسیار حیاتی و راهبردی است. سوادهای امنیتی، باعث افزایش شناخت امنیت و لوازم آن، تسهیل دریافت اطلاعات درست، بهبود درک و توان تحلیل اطلاعات و شرایط، دشمن/مخاطره‌شناسی، آشنایی با روش‌های سرویس‌های بیگانه برای فریب افراد و اخذ اطلاعات، روش بیان اعتراضات و... می‌شود. متأسفانه با وجود این مطالب و اهمیت موضوع، برخی برررسی‌ها نشان می‌دهد به علت تعدد نهادهای تصمیم‌گیر، تمایز روشنی میان آموزش سواد رسانه‌ای و فرهنگ‌سازی در این زمینه دیده نمی‌شود و عدم تعادل در برنامه‌ریزی‌ها، به سیاست‌گذاری‌های موفق رهنمون نمی‌گردد. (علوی‌پور، عسگری، خسروی، سروی‌زرگر، ۱۳۹۹: ۱۸۸-۱۶۵)

تحقیقات بین‌المللی حکایت از آن دارد که مدارس می‌توانند نقش مهمی در آموزش سوادهای امنیتی به‌ویژه سواد رسانه‌ای داشته باشند. (Baker et al, 2021: 1-11)

نظر به شیوه تدریجی اثرگذاری سوادهای امنیتی، می‌توان از مفهوم تدریجی‌گرایی راهبردی^۹ استفاده کرد که به معنای انباشت آهسته تغییرات کوچک است که هیچ‌یک به تنهایی به‌عنوان یک عامل به شمار نمی‌آیند، اما در طول زمان منجر به تغییر اساسی در تصویر راهبردی می‌شوند. هدف فقط دستیابی به یک هدف محدود نیست، بلکه استفاده از حجم زیادی از مراحل افزایشی به‌عنوان تسریع‌کننده‌های یک واقعیت راهبردی کاملاً جدید است. (Mazarr, 2015: 38)

شکل ۲. اثرگذاری سواد‌های امنیتی (ترسیم: یافته‌های نگارنده)

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. نویسنده با توجه به جدید، پیچیده و تخصصی بودن موضوع، بر اساس روش انتخابی (غیرتصادفی) از بین صاحب‌نظران برخی از مراکز پژوهشی و اساتید دانشگاهی شهر تهران، نمونه‌ای آماری ۵۰ نفری از خبرگان را انتخاب نمود که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. از آنجا که تعداد جامعه نمونه کمتر از ۱۰۰ نفر است، نمونه‌گیری به صورت تمام‌شمار انجام پذیرفت. نتایج پژوهش، کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان نهادهای اطلاعاتی-امنیتی قرار گیرد. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، از سال ۱۳۷۸ تا ۱۴۰۰ می‌باشد. از نظر مکانی، شامل جغرافیای ج.ا.ایران می‌باشد. اطلاعات این تحقیق با دو روش «سنادی و کتابخانه‌ای» (با ابزار فیش‌برداری) و «میدانی» (با ابزار پرسشنامه) گردآوری شده است. برای اعتبارسنجی یافته‌های تحقیق نیز دو پرسشنامه تنظیم شد که پرسشنامه اول با ۲۱ پرسش و پرسشنامه دوم با ۱۱ پرسش بسته به وسیله «طیف لیکرت» در پنج سطح طبقه‌بندی گردید. در طراحی پرسشنامه‌ها با روش «دلفی» و با استفاده از نظر استادان دانشگاهی، صاحب‌نظران، متخصصان و خبرگان امنیتی و اطلاعاتی، شناسایی و سپس پرسشنامه‌های مقدماتی تهیه و دو مرحله بین خبرگان توزیع شدند. پس از تعیین اعتبار و روایی پرسشنامه اول، پرسشنامه نهایی تهیه گردید. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دومرحله‌ای پرسشنامه استفاده شد و برای تعیین پایایی آزمون، نمونه اولیه پرسشنامه بین خبرگان و کارشناسان پیش‌آزمون شد و سپس با استفاده از داده‌های به دست آمده از این پرسشنامه‌ها و به کمک نرم‌افزار SPSS میزان ضریب اعتماد با روش «آلفای کرونباخ» بزرگتر از ۰/۸ به دست آمد؛ بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار می‌باشد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

نظر به اهمیت موضوع سواد‌های امنیتی، اعضای جامعه نمونه از بین صاحب‌نظران نیروهای مسلح و دانشگاهیان (خارج از نیروهای مسلح) با تخصص‌ها و تجارب گوناگون انتخاب شدند تا ضریب پایایی

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

افزایش یابد و یافته‌های این پژوهش به خبرگان موردنظر ارائه شد. ویژگی نمونه آماری موردنظر در قالب جدول شماره ۱ بیان شده است.

جدول ۱. مشخصات نمونه آماری

مدرک تحصیلی	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد	درجه/رتبه	تعداد
دکتری	۲۷	امنیت ملی	۱۷	سرتیپ/رتبه ۱۸	۳
کارشناسی ارشد	۲۳	حفاظت اطلاعات	۲۳	سرتیپ ۲/رتبه ۱۷	۵
-	-	مدیریت آموزشی	۵	سرهنگ/رتبه ۱۶	۱۲
-	-	فلسفه تعلیم و تربیت	۵	عضو هیئت علمی	۳۰

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ ملاحظه می‌گردد از ۵۰ نفر جامعه نمونه ۴۰ نفر دارای رشته تحصیلی حفاظت اطلاعات و امنیت ملی هستند؛ به عبارتی ۸۰ درصد دارای رشته تحصیلی کاملاً مرتبط می‌باشند. از آنجاکه رشته تحصیلی جامعه نمونه متنوع است، بنابراین ابعاد گوناگون موضوع را پوشش داده‌اند، همچنین ۲۷ نفر معادل ۵۴ درصد نیز دارای مدرک دکترا می‌باشند، به همین دلیل جامعه نمونه از دانش خوبی برخوردار بوده و سطح تحصیلات آنها قابل قبول می‌باشد.

جدول ۲. سوادهای امنیتی و پیشگیری از ناآرامی‌ها

گویه‌ها	میانگین	وزن	وزن موزون	امتیاز موزون
یا به نظر شما سواد رسانه‌ای، جزو سوادهای امنیتی به شمار می‌آید؟	۴/۸	۵	۰/۰۴۸	۰/۲۲۵
یا به نظر شما سواد اطلاعاتی، جزو سوادهای امنیتی به شمار می‌آید؟	۴/۷	۴	۰/۰۴۷	۰/۲۲۰
یا به نظر شما سواد امنیتی، جزو سوادهای امنیتی به شمار می‌آید؟	۴/۹	۵	۰/۰۴۹	۰/۲۳۰
یا به نظر شما سواد اعتراضی، جزو سوادهای امنیتی به شمار می‌آید؟	۴/۸	۵	۰/۰۴۸	۰/۲۲۵
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در دوره انقلاب اطلاعاتی - ارتباطی و دسترسی به اطلاعات متنوع و متکثر ضروری است؟	۴/۹	۵	۰/۰۴۹	۰/۲۳۰
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در شناخت طرح‌های دشمن مؤثر هستند؟	۴/۶	۴	۰/۰۴۶	۰/۲۱۶
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در شناخت اطلاعات نادرست و اخبار جعلی مؤثر هستند؟	۴/۵	۵	۰/۰۴۵	۰/۲۱۱
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در جلوگیری از ایجاد شبهه و تردید در نظام اندیشگی آحاد جامعه مؤثر هستند؟	۴/۵	۴	۰/۰۴۵	۰/۲۱۱
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در رسیدن به تحلیل‌های صحیح از اخبار و اطلاعات دریافتی، مؤثر هستند؟	۴/۸	۴	۰/۰۴۸	۰/۲۲۵
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در شناخت شگردهای سرویس‌های اطلاعاتی برای جذب جاسوس و کسب اطلاعات مؤثر هستند؟	۴/۹	۵	۰/۰۴۹	۰/۲۳۰
یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در نوع و میزان همکاری مردم با سازمان‌های اطلاعاتی مؤثر هستند؟	۴/۸	۵	۰/۰۴۸	۰/۲۲۵

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۷، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۰

۰/۲۳۰	۰/۰۴۹	۴	۴/۹	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در ناکام ماندن حربه نفوذ دشمن، مؤثر هستند؟
۰/۲۲۵	۰/۰۴۸	۵	۴/۸	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در عدم همراهی مردم با آشوبگران، مؤثر هستند؟
۰/۲۱۶	۰/۰۴۶	۴	۴/۶	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در حفظ انسجام مردم و نظام، مؤثر هستند؟
۰/۲۱۶	۰/۰۴۶	۴	۴/۶	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در افزایش اعتماد مردم به نظام، مؤثر هستند؟
۰/۲۲۵	۰/۰۴۸	۵	۴/۸	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در اصلاح رفتار اعتراضی جامعه، مؤثر هستند؟
۰/۲۲۰	۰/۰۴۷	۴	۴/۷	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در مردمی کردن امنیت، مؤثر هستند؟
۰/۲۲۰	۰/۰۴۷	۵	۴/۷	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در ایجاد مصونیت در برابر جنگ نرم دشمن، مؤثر هستند؟
۰/۲۲۵	۰/۰۴۸	۵	۴/۸	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در شناخت نیازهای اطلاعاتی و رفع علمی آنها، مؤثر هستند؟
۰/۲۳۰	۰/۰۴۹	۵	۴/۹	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در فهم محتوای واقعی پیام‌های دریافتی از شبکه‌های مجازی، مؤثر هستند؟
۰/۲۳۰	۰/۰۴۹	۵	۴/۹	یا به نظر شما سوادهای امنیتی، در افزایش ضریب موفقیت هشدارهای امنیتی، مؤثر هستند؟
	۱	۹۷	۹۹/۹	جمع کل
		۴/۶	۴/۷	میانگین

با توجه به جدول شماره ۲ می‌توان گفت اکثریت قریب به اتفاق جامعه نمونه تحقیق، سواد اطلاعاتی، رسانه‌ای، امنیتی و اعتراضی را جزو سوادهای امنیتی می‌دانند. بیشتر افراد جامعه نمونه این سوادها در دوران کنونی را در جهت تأمین امنیت و دفع تهدیدها و پیشگیری از ناآرامی‌ها بسیار لازم می‌دانند. پاسخ‌دهندگان، سوادهای امنیتی را برای اصلاح رفتارهای آسیب/تهدیدزا و افزایش هوشمندی و هوشیاری جامعه لازم و تعیین‌کننده می‌دانند.

جدول ۳. سنجش سوادهای امنیتی و راهکار ارتقای آن

میانگین	خیلی کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	خیلی زیاد (۵)	گویه‌ها
۱/۹	۱۰	۳۵	۵	۰	۰	به نظر شما میانگین سطح سواد رسانه‌ای آحاد جامعه چه میزان است؟
۲	۱۵	۲۰	۱۵	۰	۰	به نظر شما میانگین سطح سواد اطلاعاتی آحاد جامعه چه میزان است؟
۱/۵۶	۲۵	۲۲	۳	۰	۰	به نظر شما میانگین سطح سواد امنیتی آحاد جامعه چه میزان است؟
۱/۷۶	۲۰	۲۲	۸	۰	۰	به نظر شما میانگین سطح سواد اعتراضی آحاد جامعه چه میزان است؟
۲/۰۸	۱۵	۲۰	۱۱	۴	۰	به نظر شما (در شرایط و روال موجود) ساخت برنامه‌ها، فیلم‌ها و مجموعه‌های تلویزیونی در ارتقای سوادهای امنیتی تا چه حد مؤثر است؟
۱/۳	۴۰	۵	۵	۰	۰	به نظر شما ساخت بروشور و ... در ارتقای سوادهای امنیتی تا چه حد مؤثر است؟
۲/۷۶	۷	۸	۲۵	۱۰	۰	به نظر شما ساخت انیمیشن و مستندات واقعی چند دقیقه‌ای در ارتقای سوادهای امنیتی

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

						تا چه حد مؤثر است؟
۱/۹۶	۱۱	۳۰	۹	۰	۰	به نظر شما آموزش از طریق فضای مجازی در ارتقای سوادهای امنیتی تا چه حد مؤثر است؟
۴/۸۲	۰	۰	۲	۵	۴۳	به نظر شما آموزش سوادهای امنیتی از سن کودکی و از مدارس تا چه حد مؤثر است؟
۲/۷	۴	۳۰	۳	۳	۱۰	به نظر شما آموزش سوادهای امنیتی از سن نوجوانی تا چه حد مؤثر است؟
۲/۴۶	۱۵	۱۳	۱۰	۸	۴	به نظر شما آموزش سوادهای امنیتی از میانسالی تا چه حد مؤثر است؟

بر اساس جدول فوق، می‌توان گفت وضعیت سوادهای امنیتی در جامعه در سطح «نامناسب» قرار دارد که در این بین، شرایط جامعه از حیث برخورداری از سوادهای امنیتی و اعتراضی، بدتر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد از نظر ۷۰ درصد خبرگان پرسش‌شونده، ساخت انیمیشن‌ها و مستندات واقعی چنددقیقه‌ای، اثرگذاری «زیاد یا متوسطی» نسبت به سایر ابزارها خواهد داشت. ساخت برنامه‌های تلویزیونی و فیلم و ... نیز از نظر ۳۰ درصد نمونه آماری دارای اثرگذاری «زیاد یا متوسط» است. نکته دیگر قابل استنباط از جدول بالا آن است که به عقیده ۸۶ درصد تکمیل‌کنندگان پرسشنامه، بهترین زمان برای آموزش سوادهای امنیتی، دوران کودکی و بهترین نهاد آموزش‌دهنده، مدرسه است.

نتیجه‌گیری

در مقدمه تحقیق اشاره شد که هدف این تحقیق، بررسی تأثیر سوادهای امنیتی در پیشگیری از ناآرامی‌ها بود. پس از ارائه مطالب مقدماتی، تعاریفی در خصوص سوادهای چهارگانه امنیتی ارائه شد. در ادامه، به نقش و تأثیر سوادهای امنیتی در پیشگیری از ناآرامی‌ها اشاره شد. در انتها نیز یافته‌های نظری تحقیق، با تهیه پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت و توزیع آن بین خبرگان مرتبط، اعتبارسنجی گردید. نبود یا کمبود این سوادها ضریب آسیب‌پذیری کشور را افزایش می‌دهد و در مقابل، برخورداری از آن، همچون سپری مصونیت‌بخش عمل خواهد کرد و مانعی جدی تحقق اهداف دشمنان در عرصه‌های گوناگون است. سوادهای امنیتی، به‌عنوان ابزار توانبخشی به شهروندان، صیقل‌دهنده باورها و نظام فکری آحاد جامعه است و می‌تواند بصیرت‌ساز است؛ در واقع سوادهای امنیتی، ابزار و لوازم موفقیت در جنگ نرم است. با علم به این مطلب که هزینه‌کرد در بسط و تعمیق سوادهای امنیتی آحاد جامعه، ضروری و فرصت‌ساز است، باید دانست که هوشیاری ملی، مستلزم سوادهای امنیتی است و پیش‌نیاز جدی گرفتن هشدارهای امنیتی مقامات کشوری، سوادهای امنیتی هستند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد رابطه معنادار و مستقیمی بین میزان و سطح سواد امنیتی جامعه و جلوگیری از وقوع ناآرامی‌ها وجود دارد؛ به عبارتی میزان و کیفیت سوادهای امنیتی جامعه از شاخص‌های تعیین‌کننده توان پیشگیری کشور از وقوع ناآرامی‌هاست. وجود مردمی با سطح بالایی از سوادهای امنیتی،

بهترین مکمل نهادهای امنیتی - اطلاعاتی در جلوگیری از ناآرامی‌ها خواهند بود. سوادهای امنیتی به‌مثابه فیلتر شناختی و ادراکی دارای اثرگذاری محسوس در پیشگیری از ناآرامی‌ها خواهند بود، همچنین سوادهای امنیتی، نقش بسیار مهمی در تغییر شیوه و روش اعتراض از آشوب به رفتارهای قانون‌مند دارد. ارتقای ضریب ثبات و امنیت کشور در گرو افزایش و نهادینه‌شدن سوادهای امنیتی بوده و از جمله شروط لازم برای مردمی‌سازی امنیت، ایجاد و درونی‌شدن سوادهای امنیتی در مردم است. سوادهای امنیتی به‌عنوان اولین خط دفاعی در برابر اطلاعات اشتباه، از نشر/بازنشر اخبار و تحلیل‌های جعلی و دروغ ممانعت می‌کند.

سوادهای امنیتی، سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه را در مسیر جذب جاسوس، فریب مردم و کسب اطلاعات با چالش‌های متعددی روبه‌رو می‌کند و تلاش‌های آنها را بسیار طولانی، پرخطر و گران‌تر خواهد کرد و در مقابل، هزینه مقابله با توطئه‌ها دشمن، و شناسایی شبکه‌ها، جلوگیری از اقدامات مخفی امنیتی و ... را به شدت کاهش می‌دهد؛ در واقع سوادهای امنیتی، از ابزارهای مؤثر تبدیل تهدید به فرصت هستند. در پرتو ارتقای سطح سواد امنیتی جامعه، مفاهیم و مطلوبیت‌هایی مانند ملت اطلاعاتی، اشراف اطلاعاتی و ... تجلی ملموس‌تری پیدا می‌کنند. با نهادینه و درونی‌سازی سوادهای امنیتی، بستر مناسبی برای ایمن و مصلحت‌سازی جامعه در برابر چالش‌هایی همچون ناآرامی‌ها و با جلوگیری از تشدید و اوج‌گیری آن فراهم خواهد شد.

پیشنهاد

۱. مطالعات تطبیقی به‌منظور شناخت وضعیت سواد امنیتی در سایر کشورها و راهکارهای ایجاد، نهادینه‌سازی و تقویت این سوادها انجام شود.
۲. مبتنی بر یافته‌های این پژوهش، طرح جامعی در راستای یافتن راه‌های افزایش و ارتقای بهینه سواد امنیتی در اقشار گوناگون جامعه تعریف و اجرا شود.
۳. سازمان‌های جامعه اطلاعاتی و نهادها و سازمان‌های مرتبط، با کاربست یافته‌های این تحقیق در جهت افزایش ضریب پایداری امنیت کشور تلاش نمایند.
۴. پیشنهاد می‌گردد با توجه به اهمیت سواد امنیتی و سواد اعتراضی، برنامه‌هایی چندجانبه با کاربست علوم روان‌شناسی و تکنیک‌های شناختی برای تبیین و درونی‌سازی این سوادها در بین گروه‌های مختلف اجتماعی به‌ویژه جوانان تهیه و اجرا شود.

سوادهای امنیتی مؤثر در پیشگیری از ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران/عسگری و اسدیپور

منابع

- ۱) امام خمینی، روح‌الله. (ره). (۱۳۷۸). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- ۲) امام خامنه‌ای، سیدعلی. (بیانات). قابل دسترسی در: [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir)
- ۳) امیری، عبدالرضا. (۱۳۸۷). بحران‌های طبیعی و نظم و امنیت اجتماعی. تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- ۴) بی‌نا. (۱۳۹۸). «از تکنیک‌های فریب تا ارتقای سواد امنیتی». (۱۳۹۸/۶/۱۱). قابل دسترسی در: <http://www.siasatrooz.ir/vdcj8yev8uqevmz.fsfu.html>
- ۵) پریخ، مهری. (۱۳۹۲). آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روش‌ها و برنامه‌ها. تهران: کتابدار وابسته به شرکت خدمات اطلاع‌رسانی کتابدار فرزانه.
- ۶) معاونت آموزش ناجا. (۱۳۸۸). مدیریت بحران با رویکرد امنیت عمومی. تهران: معاونت آموزش ناجا.
- ۷) حسینی گلی، سیداسماعیل. افتخاری، اصغر. عصارزاده نوش‌آبادی، محمدرضا. مایلی، محمدرضا. (۱۳۹۹). «آسیب‌شناسی رابطه سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی نخبگان سیاسی با امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی. سال ۱۱ (۲). شماره پیاپی ۶۲. ۲۱۰-۱۸۵.
- ۸) خسروانی، عباس. (۱۳۹۹). نقش سواد رسانه‌ای در ارتقاء امنیت عمومی شبکه‌های اجتماعی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اراک سال ۱۳۹۵. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات.
- ۹) ساعی، محمدحسین. آزادی، محمدحسین. البرزی دعوتی، هادی. (۱۳۹۸). «ظهور «خبر جعلی» در «عصر پسا حقیقت»؛ اهداف و پیامدها». فصلنامه علمی رسانه‌های دیداری و شنیداری. سال ۱۳ (۳). شماره پیاپی ۳۱.
- ۱۰) عسگری، محمود. (۱۳۹۹). تحلیل ناآرامی‌های مهم اجتماعی در چهار دهه اخیر و سناریوهای ناآرامی‌های احتمالی آینده و الگوی مدیریت آن. رساله دکتری. دانشکده امنیت ملی. دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۱۱) علوی پور، سیدمحسن. عسگری، سیداحمد. خسروی، علیرضا. سروی زرگر، محمد. (۱۳۹۹). «سیاست‌گذاری سواد رسانه‌ای در ایران: چالش‌ها و ظرفیت‌ها». فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ. سال ۱۰ (۲ و ۳). شماره پیاپی ۱۹. ۱۸۸-۱۶۵.

۱۲) لقایی، علی. (۱۳۸۷). «کنترل چهارشنبه سوری». فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی. سال سوم. شماره سوم.

۱۳) مردانی، سمیه. (۱۳۹۵). «تأثیر سواد رسانه‌ای بر امنیت اجتماعی». فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی قزوین. (۴). شماره پیاپی ۱۹. ۶۷-۹۲.

۱۴) نورمحمدی، مرتضی. محمدی، رقیه. (۱۳۹۲). «نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب مصر». نشریه تحقیقات سیاسی بین‌المللی. (۱۴).

15) Allam, S. N. S., Hassan, M. S., Azim, A. M. M., Maidin, A., & Sakrani, S. N. R. (2020). "Media Literacy Dimension in Reinforcing Political Participation Integrity Among Young People in Social Media". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 10 (3). 309-329.

16) Ameli, Saied Reza. Mohseni Ahooei, Ebrahim. (2018). "Internet (Information/Skill) Literacy in Iran". *Journal cyberspace studies*. Vol 2 (2). 145-161.

17) Baker, Garrett, Susannah Faxon-Mills, Alice Huguet, John F. Pane, and Laura S. Hamilton. (2021). *Approaches and Obstacles to Promoting Media Literacy Education in U.S. Schools*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

18) Balamir, Murat. (2002). "Painful Steps of Progress from Crisis Planning: Changes for Disaster Preparedness in Turkey". *Journal of Contingencies and Crisis Management*. No. 1.

19) Bankauskaite, Dalia et al. (2020). "Baltics Left of Bang: Comprehensive Defense in the Baltic States". *Strategic Forum*.

20) Beckman, Malin. (2006). *Resilient Society, Vulnerable People: A Study of Disaster Response and Recovery from Floods in Central Vietnam*. Faculty of Natural Resources and Agriculture Sciences Department of Urban and Rural Development Uppsala. Doctoral thesis. Swedish University of Agricultural Sciences.

21) Black, Kimberly. (2020). *The Role of Librarians in Gray Zone Conflict*. Available at: <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/108780>

22) Carson, Andrea. Fallon, Liam. (2021). *Fighting Fake News: A Study of Online Misinformation Regulation in the Asia Pacific*. Melbourne: La Trobe.

23) CILIP. (2005). *Information Literacy: definition*. London: <http://www.cilip.org.uk/professionalguidance/informationliteracy/definition>.

24) CILIP. (2018). *definition of information literacy*. <http://www.cilip.org.uk/professionalguidance/informationliteracy/definition>.

25) Denisa-Liepniece, Solvita. (2021). "Deep media literacy to increase cognitive resilience". Available at: <https://europeglobalactor.cei.iscte-iul.pt/deep-media-literacy-to-increase-cognitive-resilience>.

- 26) Duncan, Jamie. (2021). *Researching Protest Literacies: Literacy as Protest in the Favelas of Rio de Janeiro*. New York: Routledge.
- 27) Duncan, Jane. (2016). *Protest nation: the right to protest in South Africa*. Durban: University of KwaZulu-Natal Press.
- 28) Fahlenbrach, Kathrin. Klimke, Martin, Scharloth, Joachim. (2016). *Protest Cultures: a Companion*. London: Berghahn Books.
- 29) Gabriel, Mariya. Buning, Madeleine de Cock. (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation*. Belgium: European Union.
- 30) Gal, R. (2014). "Social Resilience in Times of Protracted Crises: An Israeli Case Study". *Armed Forces & Society*. 40 (3).
- 31) Google to display fact-checking labels to show if news is true or false. (2017). <https://www.theguardian.com/technology/2017/apr/07>.
- 32) Grizzle, Alton. Tornero, José Manuel Pérez. (2020). "E-governance or e-government platforms: Learning spaces for Media and Information Literacy". In: Pérez-Tornero, J.M., Orozco, G., & Hamburger, E. *MILID Yearbook 2018/2019. Media and information literacy in critical times: Re-imagining learning and information environments*. UNESCO, UAB. [https:// bit.ly/3rMife1](https://bit.ly/3rMife1).
- 33) Halaj, M., and Hofreiter, L. (2018). "Methods of security culture assessment". In: 10th International Conference on Education and New Learning Technologies: EDULEARN18 Proceedings. Spain: Palma.
- 34) Hamel, G. Prahalad, C.K. (1989). "Strategic Intent". *Harvard Business Review*. 63-76.
- 35) Harrison, Luke. (2021). "Protests and riots rise 45% in MENA driven by pandemic stresses". <https://www.insuranceinsider.com/article>.
- 36) Landøy, Ane. Popa, Daniela. Repanovici, Angela. (2020). "Basic Concepts in Information Literacy". In: *Collaboration in Designing a Pedagogical Approach in Information Literacy*. 23-38.
- 37) Li Donni, Paolo. Marino, Maria. Welzel, Christian. (2021). "How important is culture to understand political protest?" *World Development*. Vol 148.
- 38) Livingstone, Sonia. (2004). "What is media literacy?" *Intermedia*. 32(3). 18-20.
- 39) Mazarr, Michael J. (2015). *Mastering the Gray Zone: Understanding A Changing Era of Conflict*. Available at: <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/2372.pdf>
- 40) *Media Literacy in Policy: An Expanding Arena*. (2019). Consortium for Media Literacy, Vol 112.
- 41) Raine, John. (3 April 2019). "War or Peace? Understanding the Grey Zone". Available at: www.iiss.org/blogs/analysis/2019/04/understanding-the-grey-zone

- 42) Rochlin, N. (2017). "Fake news: belief in post-truth". Library hi tech. 35(3). 386-392.
- 43) Shahi, Afshin. (2009). "Iran has lost the battle of global public opinion". The Anatomy of a Crisis. (1). 10-11.
- 44) Smith, G. (2018). "The intelligent solution: automation, the skills shortage and cyber-security". Computer Fraud & Security. (8). 6-9.
- 45) UNESCO Futures Literacy Summit. (2020). <https://www.climate-kic.org/events/futures-literacy-summit-2020/>
- 46) WEF, F. E. M. (2013). The Global Gender Gap Report 2013. World Economic Forum.
- 47) Westerlund, Mika. (2019). "The Emergence of Deepfake Technology: A Review". Technology innovation Management Review. 9 (11).
- 48) Wilson, Mark, deZafra, Dorothea E. Pitcher, Sadie I. Tressler, John D. Ippolito, John B. (2014). Information Technology Security Training Requirements: A Role- and Performance-Based Model. New York: CreateSpace Independent Publishing Platform.

یادداشت‌ها :

-
1. Media Literacy
  2. Information Literacy
  3. Security Literacy
  4. Protest Literacy
  5. Viral
  6. Misinformation
  7. Deepfake
  8. Resilience
  9. Strategic Gradualism